

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ivan Abrašević

Allvarlig Psykisk Störning

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Anna Nilsson

Termin: VT 2018

Innehållsförteckning

ABSTRACT	3
SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 ÖVERGRIPANDE SYFTE	6
1.2 FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.3 AVGRÄNSNINGAR	7
1.4 PERSPEKTIV, METOD OCH MATERIAL	7
1.5 FORSKNINGSLÄGE	8
1.6 DISPOSITION	8
2 ALLVARLIG PSYKISK STÖRNING	9
2.1 RÄTTSPSYKIATRISK UNDERSÖKNING	11
3 UPPSÅT	12
3.1 AVSIKTSUPPSÅT.....	13
3.2 INSIKTSUPPSÅT.....	14
3.3 LIKGILTIGHETSUPPSÅT	14
4 PÅFÖLJDER & STRAFF	14
4.1 30:6 BRB – ALLVARLIG PSYKISK STÖRNING	14
4.2 31:3 BRB – RÄTTSPSYKIATRISK VÅRD	15
5 RÄTTSFALL	16
5.1 NJA 1995 s. 48	16
5.2 NJA 2001 s. 899	17
5.3 NJA 2004 s. 702	19
5.4 NJA 2012 s. 45	20
6 ANALYS	22
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	27
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	29

Abstract

The purpose of the essay was to investigate whether criminal law, in particular the necessary intentional prerequisite, the presumption of prison and the provision of forensic psychiatric care, is applied uniformly in the case of mentally disrupted offenders? After answering that question, the answer would serve as a basis for a discussion as to whether law enforcement in case of severe mental disorders is predictable from a rule of law perspective. Through a legal-judicial method, the essay has been structured to give the reader an insight into relevant legislation, case law and doctrines, thus expanding the understanding of how law enforcement is practiced by mentally impaired offenders.

The analysis itself is based primarily on a comparison between four relevant cases where severe mental disorders are the main focus. The information presented in the dissertation is then used to analyze the case law's assessments. Judgments of the courts are in this essay divided into two parts; criminal intent assessment and sentence assessment. The results showed that legislation over the years has not been applied particularly uniformly. Much of that is believed to be due to the fact that there was previously a prison ban in Swedish legislation for mentally impaired offenders in Chapter 30. Section 6 BrB. Furthermore, the criminal intent assessment poses problems, largely because of its complex nature, especially in cases of mentally impaired offenders. Therefore, it is argued for a solution that reintroduces the accountability requirement into Swedish legislation. The conclusion is that the law enforcement cannot be regarded as predictable from a rule of law perspective as there are still shortcomings in the way the legislation is formulated, but also in how the courts perform their assessment. However, it is a law enforcement that is heading in the right direction according to the development of practice.

Sammanfattning

Uppsatsens syfte var att undersöka om brottslagstiftningen, närmare bestämt uppsåtsrekvisitet, fängelsepresumtionen och bestämmelsen om rättspsykiatrisk vård, tillämpas enhetligt när det gäller psykiskt störda lagöverträdare? Efter att ha besvarat den frågan skulle svaret fungera som ett underlag för en diskussion om huruvida rättstillämpningen vid allvarlig psykisk störning är förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Genom en rättdogmatisk metod har uppsatsen strukturerats för att ge läsaren en inblick i relevant lagtext, praxis och doktrin, för att på så sätt utöka förståelsen för hur rättstillämpningen ser ut vid psykiskt störda lagöverträdare.

Själva analysen bygger främst på en jämförelse mellan fyra relevanta rättsfall där allvarlig psykisk störning är huvudfokus. Informationen som presenterats i avhandlingen används sedan för att analysera rättsfallens bedömningar. Domstolarnas bedömningar delas i uppsatsen in i två delar; uppsåtsbedömningen och påföljdsbedömningen. Resultatet visade att lagstiftningen genom åren inte tillämpats särskilt enhetligt. Mycket av det antas bero på det faktum att det tidigare fanns ett fängelseförbud i svensk lagstiftning för psykiskt störda lagöverträdare i 30 kap. 6 § BrB. Vidare diskuteras hur uppsåtsbedömningen ställer till med problem, till stor del på grund av dess komplexa natur, särskilt i fall med psykiskt störda lagöverträdare. Därför argumenteras det för en lösning som innebär att tillräknelighetsrekvisitet återinförs i svensk lagstiftning. Slutsatsen blir att rättstillämpningen inte kan anses förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv då det fortfarande finns brister i hur lagtexten är utformad, men också i hur domstolarna utför sin bedömning. Det är dock en rättstillämpning som är på väg i rätt riktning enligt utvecklingen i praxis.

Förkortningar

APS	Allvarlig psykisk störning
BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta domstolen
LRPU	Lag (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

Psykiskt störda lagöverträdare har sedan urminnes tider behandlats annorlunda. Begreppet allvarlig psykisk störning är dock relativt nytt och ersatte år 1992 de tidigare begreppen sinnessjukdom och sinnesslöhet. Historiskt sett har personer med psykisk störning ansetts vara otillräkneliga och har således befriats från straffansvar. Det här tog slut i och med införandet av brottsbalken 1965. Tillräknelighetsrekvisitet slopades för att markera att det svenska samhället skulle straffa alla som begått brott.¹

Den särbehandling som tidigare funnits i ansvarsdelen för den psykiskt störde, förflyttades istället till påföljdsdelen. Fram till 2008 fanns ett fängelseförbud i 30 kap. 6 § BrB som konstaterade att personer som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning inte skulle dömas till fängelse. Lagändringen 2008 ändrade det här förbudet till en presumtion som istället konstaterar att fängelse endast ska utdömas om det föreligger synnerliga skäl.²

De olika ändringarna har givetvis påverkat rättstillämpning och skapar olika problem för domstolarna i sina bedömningar kring uppsåt och påföljd. Allt det här samspelar med det faktum att rättspsykiatriska undersökningar utförs av ett team av läkare, psykologer och kuratorer. Det är sedan upp till domstolen att ta hänsyn till experternas utlåtanden och bedöma ifall en tilltalad lider av en allvarlig psykisk störning.³ Komplexiteten är ett faktum.

1.1 Övergripande syfte

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka om brottmål med psykiskt störda lagöverträdare behandlas enhetligt. Fokus kommer att ligga på att jämföra olika rättsfall utifrån hur domstolen resonerar kring uppsåtsbedömningen och påföljdsbedömningen. Målet är att undersöka om rättstillämpningen är förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

---

¹ Se Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 370.

² Se Prop. 2007/08:97.

³ Se Lidberg och Wiklund (1988) s. 544; NJA 1998 s. 162, på s. 174.

1.2 Frågeställningar

- Tillämpas brottslagstiftningen, närmare bestämt uppsåtsrekvisitet, fängelsepresumtionen och bestämmelsen om rättspsykiatrisk vård, enhetligt när det gäller psykiskt störda lagöverträdare?
- Är rättstillämpningen vid allvarlig psykisk störning förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv?

Med uppsåtsrekvisitet åsyftas främst 1 kap. 2 § BrB angående det faktum att uppsåt krävs för att en gärning ska anses brottslig. Med fängelsepresumtionen åsyftas 30 kap. 6 § BrB, vilken reglerar brott begångna av personer med en allvarlig psykisk störning. Med bestämmelsen om rättspsykiatrisk vård åsyftas 31 kap. 3 § BrB, vilken reglerar påföljden för personer som har en allvarlig psykisk störning vid domstillfället.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen kommer inte att behandla oakttsamhetsbrotten då fokus endast ligger på uppsåtbedömningen. Det här innebär att alla rättsfall som tas upp och analyseras endast kommer kretsa kring uppsåt. Endast rättsfall som tagit sig hela vägen till Högsta Domstol kommer att behandlas. Vidare kommer det inte ske någon jämförelse med andra nationella rättsordningar i något hänseende.

1.4 Perspektiv, metod och material

Uppsatsen använder sig av ett jämförande perspektiv när det gäller de fyra rättsfallen som tas upp. Rättsfallen har valts utifrån att de alla tagit sig till Högsta Domstol samt det faktum att de alla kretsar kring allvarlig psykisk störning. Själva analysen besvaras genom användandet av ett rättssäkerhetsperspektiv med fokus på förutsebarhet. Det innebär att rättssäkerheten är av den formella typen, vilket Peczenik utvecklar i sin bok *Vad är rätt?* Vidare används även ett kritiskt perspektiv i analysen för att belysa olika problem med dagens rättstillämpning och hur de möjligtvis kan åtgärdas.

Materialet i uppsatsen är noga utvalt utifrån relevans och med ett källkritiskt perspektiv i åtanke. Huvudmaterialet har bestått av lagtext, praxis, utredningar och förarbeten till lagstiftning. Litteraturen har bestått främst av läroböcker och handböcker. Lagkommentarer och artiklar från SvJT har också varit en viktig beståndsdel i arbetet. Genom att studera det här materialet har uppsatsen utarbetats fram med hjälp av en rättsdogmatisk metod.

1.5 Forskningsläge

Allvarlig psykisk störning är ett ämne som flitigt diskuterats i samhället. Moa Kindström Dahlin har bland annat skrivit en avhandling där hon kritiskt granskar den svenska psykiatrirätten ur ett rättighetsperspektiv. Den senaste utredningen från Socialdepartementet, SOU 2012:17, är en utförlig och genomgående utredning av olika problem inom lagstiftningen för psykiskt störda lagöverträdare. Bland annat diskuteras återinförandet av ett tillräknelighetskrav, vilket är ett aktuellt ämne inom straffrätten. Tillräkneligheten har vidare bland annat diskuterats i antologin *Tillräknelighet* av Henrik Anckarsäter och Susanna Radovic.

1.6 Disposition

Det andra kapitlet går igenom begreppet allvarlig psykisk störning och dess grundläggande element. Tredje kapitlet går in på uppsåtet som ansvarskrav och vilka former av uppsåt som finns i svensk rätt. Fjärde kapitlet går igenom de två mest centrala straffrättsliga bestämmelserna kring psykiskt störda lagöverträdare. Femte kapitlet är en genomgång av de fyra rättsfall som analyseras i uppsatsen. Sjätte kapitlet är därför slutligen den avslutande analysen som knyter ihop säcken.

2 Allvarlig psykisk störning

Dagens reglering angående allvarlig psykisk störning härstammar från den lag som trädde i kraft 1992, nämligen Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. Den här lagen ersatte den tidigare Lag (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. I och med den nya lagen infördes begreppet allvarlig psykisk störning, och fick då ersätta de tidigare begreppen sinnessjukdom och sinnesslöhet. Syftet med ändringen var att hålla terminologin inom den straffrättsliga särregleringen anpassad till terminologin som användes inom psykiatrin.⁴

I brottsbalken 30 kap. 6 § finns den bestämmelse som reglerar påföljden för person som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Tidigare fanns det ett fängelseförbud för den som begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning (och om den inte var självförvårdad). Det här togs bort i och med en lagändring 2008 vilket medförde att det i dagens reglering istället föreligger en presumtion för att tilldöma en annan påföljd än fängelse vid allvarlig psykisk störning.⁵ För att bestämmelsen ska kunna tillämpas krävs det ett orsakssamband mellan brottet och den psykiska störningen. Kravet på orsakssamband kan inte anses uppfyllt om den psykiska störningen inte kan antas ha haft ett avgörande inflytande på gärningsmannens handlingssätt.⁶

Den svenska straffrätten skiljer sig från många andra rättsordningar på så sätt att det inte finns något tillräknelighetsrekvisit inom den svenska straffrätten. I andra rättsordningar finns det således ett krav på att den som ska dömas för ett brott har ansvarsförmåga. Det här innebär att den tilltalade har förmåga att förstå den egentliga innebörden av sin gärning och har förmåga att anpassa sitt handlande därefter. Svensk straffrätt innehöll tidigare ett sådant rekvisit, men det togs bort i samband med att brottsbalken infördes 1965. Resultatet blir att personer med helt förvrängd verklighetsuppfattning, grov utvecklingsstörning eller psykotiska inslag kan anses begå brott.⁷ Det största argumentet för att ta bort tillräknelighetsrekvisitet var att straff skulle följa på brott, trots att brottslingen led av en psykisk störning. Ingen som hade begått brott skulle gå fri från

---

⁴ Se Prop. 1990/91:58 s. 3 & 6.

⁵ Se Prop. 2007/08:97.

⁶ Se NJA 2007 s. 180, på s. 191.

⁷ Se Sandahl och Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2017-08-30.

ansvar. Det här var tankar som genomsyrade den positiva straffrättsskolan. Begrepp så som skuld och ansvar ansågs föråldrade. Fri vilja och moraliskt ansvar ansågs inte finnas i verkligheten, utan utgjorde endast metafysiska idéer och begrepp. Fokus skulle endast ligga på påföljderna och den brottsliges vårdbehov, något som domstolen nu istället skulle få kontroll över.⁸

Vad som anses vare en allvarlig psykisk störning framgår av propositionen till ny lag om tvångsvård som då skulle ersätta den gamla lagen från 1966. I första hand avses tillstånd av psykotisk karaktär, vilket innefattar tillstånd med störd verklighetsuppfattning och med symptom av förvirring, hallucinationer och vanföreställningar. Även demens uppkommen på grund av hjärnskada, med symptom av störd verklighetsuppfattning anses ingå i begreppet. I andra hand anses allvarliga depressioner med självmordstankar innefattas, samt neuroser och personlighetsstörningar med impulsgenombrott av psykoskaraktär. Vidare innefattas även alkoholpsykosor såsom delirium tremens, alkoholhallucinos och klara demenstillstånd. För narkotikapsykoser gäller detsamma. Kriser som är av psykotisk art, missbrukare som är i allvarliga förvirringstillstånd med uppenbar fara för liv och hälsa och svåra abstinensstillstånd innefattas också i begreppet allvarlig psykisk störning.⁹

För att en psykisk störning ska anses vara allvarlig, måste bedömning ske utifrån störningens art och grad. Vissa störningar är allvarliga till sin art, så som schizofreni, men kan vara lindriga i grad beroende på behandling och medicinering. Andra störningar kan vara lindriga i art, så som depressioner, men kan vara allvarliga i grad. Det innebär att en helhetsbedömning med hänsyn till både art och grad, men även till andra symptom och yttringar är det lämpligaste för att verkligen bedöma om en psykisk störning ska anses vara allvarlig.¹⁰

---

⁸ Se SOU 2002:3 s. 240.

⁹ Se Prop. 1990/91:58 s. 86.

¹⁰ Se Ibid s. 87.

2.1 Rättspsykiatrisk undersökning

Det är domstolen som är ansvarig för att bedöma om en tilltalad lider av en allvarlig psykisk störning och således i regel ska dömas till rättspsykiatrisk vård¹¹. Domstolen måste dock fästa stort avseende på utlåtandet över rättspsykiatrisk undersökning¹². En rättspsykiatrisk undersökning inleds efter beslut av rätten för att bedöma om det finns medicinska förutsättningar för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård, eller för att bedöma om den misstänkte begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Om beslutet avser det sistnämnda, får rätten besluta att undersökningen ska omfatta även frågan om huruvida den misstänkte haft uppsåt eller varit oaktsam, vilket krävs för straffbarhet¹³.¹⁴

Rätten får bara besluta om en rättspsykiatrisk undersökning ifall den misstänkte erkänt eller det finns övertygande bevisning för att den misstänkte begått gärningen¹⁵. Beviskravet är i normalfallet ”utom rimligt tvivel” vad gäller de objektiva rekvisiten, eftersom den rättspsykiatriska undersökningen äger rum efter att bevisupptagning hållits i rätten. Om rätten kommer fram till att de objektiva rekvisiten för gärningen är uppfyllda, kan en rättspsykiatrisk undersökning beslutas om och inledas. De subjektiva rekvisiten prövas efter den rättspsykiatriska undersökningen, och undersökningen kan därför ge underlag för rättens bedömning huruvida uppsåt eller oaktsamhet förelegat.¹⁶

De rättspsykiatriska undersökningarna genomförs i team, där läkare, psykolog och kurator tillsammans med vårdpersonal gemensamt arbetar fram ett underlag för slutbedömning. Det rättspsykiatriska utlåtandets slutsatser och bedömning har dock överläkaren ensamt ansvar över. Utlåtandet ska innehålla fyra delar; medicinsk och psykiatrisk utredning, psykologutlåtande, socialutredning med kuratorsyttrande samt avdelningspersonalens yttranden. Viktigt att påpeka är att den rättspsykiatriska undersökningen anpassas efter domstolens frågeställning och syfte med undersökningen. Undersökningen får inte omfatta mer än att domstolens frågor besvaras.¹⁷ Skulle

---

¹¹ Se 31 kap. 3 § Brottsbalken (1962:700).

¹² Se NJA 1998 s. 162, på s. 174.

¹³ Se avsnittet om uppsåt.

¹⁴ Se 1 § LRPU (1991:1137).

¹⁵ Se 2 § LRPU (1991:1137).

¹⁶ Se Lidberg och Wiklund (1988) s. 544.

¹⁷ Se Lidberg och Wiklund (2004) s. 156 f.

domstolen behöva ytterligare professionella åsikter, fungerar det Rättsliga rådet som en överinstansprövning. Domstolen är dock, likt det rättspsykiatriska utlåtandet, inte bunden av rättsliga rådets utlåtanden.¹⁸

3 Uppsåt

Om de objektiva rekvisiten i form av gärningsrekvisiten är uppfyllda enligt domstolen, blir nästa steg att bedöma de subjektiva rekvisiten. De subjektiva rekvisiten avser gärningsmannens avsikt med gärningen, och ska således täcka gärningsrekvisiten. De subjektiva rekvisiten kan vara i form av oaktsamhet vid mindre klandervärda brott och i form av uppsåt vid mer klandervärda brott.¹⁹ I brottsbalken 1 kap. 2 § framkommer det att för att en gärning ska anses vara ett brott så krävs det uppsåt från gärningsmannens sida²⁰. När det gäller oaktsamhet skrivs det specifikt ut i bestämmelserna ifall det skulle räcka för att anse en gärning som brott²¹. Typfallet av en uppsåtlig gärning är en medveten, kontrollerad handling eller underlåtenhet. Det innebär att gärningsmannen styr sitt beteende under fullständig medvetenhet om vad som händer.²²

Själva uppsåtsbegreppet består dels av ett kognitivt element (kunskapsmässigt), dels ett mer voluntativt (viljeinriktat) element. Det kognitiva elementet relaterar till den kunskapsmässiga eller intellektuella föreställningen hos gärningsmannen. Det handlar om med vilken grad av tro som gärningsmannen har föreställt sig viss fakta. Det kan exempelvis vara vetskap, visshet, insikt eller sannolikhet. Det voluntativa elementet bygger istället på gärningsmannens attityd/inställning till sin gärning och den orsakade följden. Det talas därför om begrepp så som avsikt, syfte och vilja.²³

---

¹⁸ Se Lidberg och Wiklund (2004) s. 170 f.

¹⁹ Se Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 269 f.

²⁰ Se 1 kap. 2 § Brottsbalken (1962:700).

²¹ Jfr. 3 kap. 7 § Brottsbalken (1962:700).

²² Se Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2017-08-17.

²³ Se Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 284 f.

Uppsåt anses föreligga även vid psykisk störning och gärningar som förövats under rus²⁴. HD konstaterade dock att uppsåtsfrågan är svårare att bedöma i fall av psykisk störning, särskilt om det är fråga om en *allvarlig* störning. Kravet på uppsåt är dock detsamma som för andra lagöverträdare. Om gärningsmannen med hänsyn till den psykiska störningen inte anses ha handlat med uppsåt, så ska uppsåtligt brott inte anses vara begånget. En princip lyder att uppsåt inte föreligger om en normal människa, som hade samma föreställning om sakförhållandena som den psykiskt störde, inte skulle anses handla uppsåtligt, och det anses att prövningen av uppsåtsfrågan i de flesta fall borde lett till ett resultat där uppsåt föreligger.²⁵

Nedan följer en uppräknig och genomgång utav de uppsåtsformer som finns i svensk rätt. Syftet med att förklara de olika uppsåtsformerna är att det ger läsaren en bättre inblick i hur uppsåt ser ut när domstolen ska bedöma ansvar hos den tilltalade. De tre olika formerna överlappar varandra på så sätt att avsiktsuppsåt täcker både insiktsuppsåt och likgiltighetsuppsåt. Insiktsuppsåt täcker således likgiltighetsuppsåt. Likgiltighetsuppsåtet är således den nedersta gränsen för vad som klassificeras som uppsåt i lagens mening.

3.1 Avsiktsuppsåt

Vid avsiktsuppsåt har gärningsmannen avsett att åstadkomma den uppnådda effekten som mål eller som ett medel att uppnå ett mål. Vid mord handlar det då om att gärningsmannen har viljan att döda någon. Det måste från gärningsmannens perspektiv vara praktiskt möjligt att följden kommer inträffa vid en handling. Det betyder att avsiktsuppsåt bygger på ett voluntativt moment sett till avsikten/viljan att uppnå en viss följd, och ett kognitivt element när det kommer till misstanken om att det är praktiskt möjligt att uppnå syftet. Den här sortens uppsåt kan endast föreligga kring följden, och inte vid en viss omständighet.²⁶

---

²⁴ Se Ibid s. 272.

²⁵ Se NJA 2004 s. 702, på s. 718.

²⁶ Se Se Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 287 f.

3.2 Insiktsuppsåt

Vid insiktsuppsåt har gärningsmannen insett att följderna med säkerhet skulle kunna följa av handlingen. Det räcker om effekten insetts vara nära förknippad med handlingen. Gärningsmannen måste ha en praktisk visshet om ett visst faktum. Det innebär att gärningsmannen är praktiskt taget säker på att en viss följd kommer inträffa, eller praktiskt taget säker på att en viss omständighet föreligger. Det här innebär att insiktsuppsåt till skillnad från avsiktsuppsåt helt bygger på det kognitiva elementet.²⁷

3.3 Likgiltighetsuppsåt

Vid likgiltighetsuppsåt har gärningsmannen insett att följderna möjligen skulle komma att inträffa och det har inte stoppat hen från att begå en viss handling. Trots att följderna inte varit avsedd så föreligger uppsåt då det för gärningsmannen framstår som möjligt att följderna kan inträffa. Det kognitiva elementet förutsätter med andra ord att gärningsmannen har en misstanke om att en viss följd kan inträffa eller att en viss omständighet föreligger. Det voluntativa elementet tar istället sikte på att gärningsmannen åtminstone är likgiltig inför att en viss följd inträffar.²⁸

4 Påföljder & Straff

4.1 30:6 BrB – Allvarlig psykisk störning

Det tidigare fängelseförbudet har sedan 1 juli 2008 ändrats till en fängelsepresumtion, som konstaterar att brott begångna under påverkan av en allvarlig psykisk störning i första hand ska leda till annan påföljd än fängelse. Fängelse får bara dömas ut om det finns synnerliga skäl. Sådana skäl är exempelvis om brottet har ett högt straffvärde, om den tilltalade saknar eller har ett behov av psykiatrisk vård samt om den tilltalades rus är självförvällat eller liknande. Fängelse får inte utdömas om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningen innebörd eller

---

²⁷ Se Ibid s. 289.

²⁸ Se Ibid s. 290 ff.

anpassa sitt handlande efter sådan insikt. Det här gäller dock inte om tillståndet hos den tilltalade är självförvållat.

För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs det, förutom att gärningsrekvisiten och ansvarsrekvisiten är uppfyllda, att det föreligger ett kausalsamband mellan den brottsliga gärningen och den psykiska störningen. Det innebär att den brottsliga gärningen ska ha begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning hos den tilltalade. Det ska föreligga övervägande skäl (överviktsprincipen) som talar för att den tilltalade haft en allvarlig psykisk störning när brottet begicks, för att domstolen ska kunna anta att så är fallet. Den rättspsykiatriska undersökningen blir därför till stor hjälp.²⁹

4.2 31:3 BrB – Rättspsykiatrisk vård

Överlämnande till rättspsykiatrisk vård utgör ett alternativ till fängelse om den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning. Kravet för ett sådant överlämnande är att straffet för den brottsliga gärningen inte ska kunna stanna vid böter, utan att straffvärdet ligger på fängelsenivå. Den tilltalade ska vid domstillfället lida av en allvarlig psykisk störning samt vara i behov av rättspsykiatrisk vård.

Till skillnad från 30 kap. 6 § brottsbalken, finns det i 31 kap. 3 § inget krav på kausalsamband mellan den brottsliga gärningen och den psykiska störningen. Det innebär att den tilltalade inte behöver ha varit under påverkan av en allvarlig psykisk störning när denne begick den brottsliga gärningen, för att kunna dömas till rättspsykiatrisk vård. Likt bedömningen om den tilltalade led av en allvarlig psykisk störning i 30 kap. 6 §, tillämpar domstolen överviktsprincipen för att bedöma om den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning vid domstillfället. Om brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, kan domstolen besluta att särskild utskrivningsprövning ska äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för att den tilltalade återfaller i brottslighet som är av allvarligt slag. Vid sådana här fall där den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning både vid gärningstillfället och domstillfället, krävs ett kausalsamband mellan den psykiska störningen och den brottsliga gärningen.³⁰

---

²⁹ Se Sandahl och Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2017-08-30.

³⁰ Se Sandahl och Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino 2017-09-09.

5 Rättsfall

5.1 NJA 1995 s. 48

I NJA 1995 s. 48 stod M.F åtalad för mord och försök till mord. Vid tiden för dådet hade M.F varit alkoholpåverkad, till stor del då han blivit avvisad av sin dåvarande flickvän. M.F ska under morgonen den 10 juni ha varit på ex-flickvännens examen, iklädd sin fältuniform. Han ska ha sagt att han var på ett hemligt uppdrag. Under dagen hade han tillsammans med en vän druckit en del alkohol. På kvällen ska han ha hamnat på samma krog som ex-flickvännen, vilket resulterat i att han uppträtt hotfullt och blivit utslängd. När de befinner sig på en annan krog dyker ex-flickvännen upp där med. Här är han istället frånvarande men lyckas ändå få ur sig att han anser sig själv ”vara odödlig och att det här är hans stad.” Även här blir han utslängd och beger sig istället till sitt regemente iklädd sin fältuniform. Han tar sin AK5 samt fem magasin och beger sig till lasarettet. Han skjuter några som han stöter på i en park, en bil som kommer senare vid en vägkorsning och en cyklist. På väg hem stöter han på en bil med öppen dör och känner att han blir skjuten. Det är polisen. Skottlossningen slutar med att en polis blir skadad. M.F säger efteråt att han inte alls minns tydligt vad som hade hänt. Han minns att han avfyrat skott då han känt det, men annars består hans minnen endast av fragmentariska bilder utan några känslor eller konkreta tankar. M.F ska ha varit deprimerad och ledsen ett tag efter att ex-flickvännen avvisat honom. Han ska ha ätit dåligt och knappt sovit alls. Han hade redan tidigare haft en episod där han druckit och blivit aggressiv.³¹

Uppsåtsfrågan prövades endast i tingsrätten. M.F erkände att han hade orsakat alla dödsfall samt skadat polisen. Det här stöddes av den övriga utredningen. Obduktionerna visade att alla dödsfall berodde på skjutning. Detsamma gällde de livsfarliga skadorna på polisen. Tomhylsorna på brottsplatsen matchade M.F:s vapen. Detta med omständigheterna i övrigt styrker enligt TR att M.F haft uppsåt att döda. Avsiktsuppsåt är således uppfyllt för mordåtalen. När det gäller försök till mord på polismännen anser TR att M.F i vart fall uppfyller kraven för likgiltighetsuppsåt.³²

---

³¹ Se NJA 1995 s. 48, på s. 48-54.

³² Se *ibid*, på s. 54

Påföljdsfrågan togs enda upp till HD. Avgörande var om M.F hade begått brotten under påverkan av en allvarlig psykisk störning (APS) och om han fortfarande led av det efter. Två av tre psykiatriska utlåtanden menade på att M.F hade varit under påverkan av en APS när brotten begicks. M.H ska enligt utlåtanden ha haft en narcissistisk personlighetsstörning med inslag av paranoidea och depressiva tankar. Hans reaktion på alkohol ansågs vara avvikande. Ett utlåtande ansåg dock att den psykiska störningen i sig var så påtaglig att alkoholen inte hade någon betydelse för hans beteende. HD kom fram till att M.F befunnit sig i ett kortvarigt tillstånd av psykotisk karaktär som hade utlösts av en kraftig alkoholberusning. HD ansåg det inte helt styrkt att M.F ska ha lidit av en APS innan det kortvariga psykosartade tillståndet. HD ansåg vidare att fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB inte skulle innefatta tillfälliga psykosartade tillstånd orsakade av alkohol- eller narkotikaberusning. Det skulle enligt HD strida mot syftet med lagen om personer kunde slippa straff bara för att de led av tillfällig berusning. HD ansåg därför att M.F inte hade lidit av en APS vid brottstillfället, och därför inte heller vid domstillfället. Hovrättens dom på livstid fängelse blev därmed fastslagen.³³

5.2 NJA 2001 s. 899

I NJA 2001 s. 899 stod K.N åtalad på flera punkter så som grov misshandel, grov våldtäkt, olaga hot av grovt slag m.fl. K.N varken förnekade eller erkände gärningarna då han inte minns exakt vad som hände kvällen då händelserna utspelade sig. Han ska ha handlat starköl och Jägermeister som han sedan börjat förtära på eftermiddagen. Kvällen bestod av ett antal besök på restauranger och barer vilket resulterade i att K.N drack kontinuerligt under kvällens gång. Kvällen slutar med att K.N grips av polis. Han förstod inte varför han blev gripen av polisen då han inte minns att något skulle ha hänt under kvällens gång. K.N berättade att han tidigare drabbats av minnesförlust efter kraftig alkoholförtäring, men aldrig att han blivit aggressiv förut. De alternativa historierna från vittnen och målsäganden berättar dock att K.N bland annat misshandlat T.J samt våldtagit A under hot med kniv.³⁴

Uppsåtsprövningen i TR var väldigt kortfattad. TR drog slutsatsen att K.N otvetydigt var gärningsmannen. Vittnenas och målsägandens berättelser stämde väldigt bra överens,

---

³³ Se ibid, på s. 70-75

³⁴ Se NJA 2001 s. 899, på s. 901 f.

vilket tillsammans med ytterligare bevisning styrkte att K.N var gärningsmannen. Det finns ingen närmare analys hos TR angående K.N och huruvida han hade uppsåt. Det bara konstateras att så är fallet.³⁵

I Hovrätten och HD prövades endast påföljden. HD skulle avgöra om K.N begått brotten under påverkan av en APS och han lider av en sådan vid domstillfället. Den rättspsykiatriska undersökningen konstaterade att K.N befann sig i ett alkoholbetingat psykotiskt tillstånd med hallucinationer (patologiskt rus) när gärningarna begicks. Det här är enligt undersökningen att anse som en APS. Vidare konstateras det att K.N inte led av APS före gärningarna eller att han skulle lida av en sådan efteråt. Dåvarande reglering innehöll ett fängelseförbud i 30 kap. 6 § BrB, vilket innebär att brott begångna under påverkan av en APS inte får dömas till fängelse. Skulle den tilltalade inte anses lida av en APS vid domstillfället så blir inte 31 kap. 3 § BrB tillämpligt, och således kan den tilltalade inte dömas till rättspsykiatrisk vård. Den tilltalade kan i sådana situationer varken dömas till fängelse eller rättspsykiatrisk vård.

HD fann att gärningarna hade begåtts under påverkan av en APS. Det svåra blev att bedöma ifall det tillfälliga psykostillståndet hade varit självförvållat. I rättsfallet NJA 1995 s. 48 hade HD sagt att fängelseförbudet inte omfattar alla tillfälliga psykosartade tillstånd utlösta av alkohol- eller narkotikaberusning. I det fallet handlade det om en alkoholberusning som ansågs självförvållad eftersom den tilltalade skulle räknat med att alkoholkonsumtion skulle kunna leda till ett psykosartat tillstånd.³⁶

HD:s slutsats i nuvarande fall blev att K.N:s psykotiska tillstånd inte ansågs vara självförvållat, då K.N tidigare inte hamnat i samma tillstånd i samband med alkoholkonsumtion, och således inte haft en anledning att räkna med en sådan effekt. Det här innebar att K.N varken kunde dömas till fängelse eller rättspsykiatrisk vård. HovR:ns domslut fastslogs därför, vilket innebar att K.N dömdes till skyddstillsyn med särskild föreskrift att K.N skulle underkasta sig rättspsykiatrisk behandling enligt kriminalvårdens bestämmande.³⁷

---

³⁵ Se *ibid*, på s. 902.

³⁶ Se *ibid*, på s. 907 f.

³⁷ Se *ibid*, på s. 908.

5.3 NJA 2004 s. 702

I NJA 2004 s. 702 stod M.M åtalad för mordet på Sveriges dåvarande utrikesminister Anna Lindh. Hon blev attackerad med kniv den 10 september 2003 inne på varuhuset Nordiska Kompaniet i Stockholm. Skadorna var så allvarliga att hon avled dagen därpå på sjukhuset. I utredningen framgår det att M.M erkänt att han angripit Anna Lindh med kniv, men att han inte hade uppsåt att döda henne.³⁸

HD anser det klarlagt att M.M sedan fler år haft en psykisk störning. Det här baseras inte bara på iakttagelser som gjorts vid de rättspsykiatriska undersökningarna utan också på M.M:s dokumenterade sjukdomshistoria. När det gäller graden av den psykiska störningen går uppfattningarna isär. Några rättspsykiatriska undersökningar pekade på att M.M hade haft hallucinationer och vanföreställningar vid brottstillfället, medan andra pekade på att så inte alls var fallet. Vid en samlad bedömning ansågs inte utredningen ge tillräckligt stöd för slutsatsen att övervägande skäl talar för att M.M:s psykiska störning vid brottstillfället/domstillfället var av psykotisk karaktär. HD konstaterade att M.M visserligen led av en psykisk störning men att den inte var allvarlig vid brottstillfället och senare vid domstillfället.

När det gäller uppsåtsfrågan sade HD att M.M vid gärningstillfället var väl medveten om att han angrep Anna Lindh. Vidare pekade hans uppträdande efteråt (ex. genom att göra sig av med vapnet) på att angreppet skett uppsåtligt. Angreppet skulle därför bedömas som uppsåtligt. HD skulle även bedöma om uppsåtet omfattade den dödliga effekten av knivhuggen. HD konstaterade att M.M trots sin psykiska störning borde ha insett risken för att knivhuggen skulle träffa så illa att Anna Lindh dog av sina skador. M.M ansågs i alla fall vara likgiltig inför följden att Anna Lindh dog, och således fanns det uppsåt. Domen blev livstids fängelse, då det inte fanns förutsättningar för rättspsykiatrisk vård, och inte heller något hinder för att döma ut fängelsestraff.³⁹

---

³⁸ Se NJA 2004 s. 702, på s. 702 f.

³⁹ Se *ibid*, på s. 726 f.

5.4 NJA 2012 s. 45

I NJA 2012 s. 45, även känt som samurajfallet, stod K.H åtalad för försök till mord på flickvännen M.E. De hade båda varit hemma hos K.H på kvällen och tittat på film samtidigt som de drack vin ur en vinbox. M.E ska bara ha druckit 3 glas, medan K.H drack upp resten. Efter det hade M.E själv begett sig till sovrummet medan K.H satt kvar i soffan. M.E ska vidare ha skickat ett sms senare under natten där hon bad K.H komma till sovrummet. Det här meddelandet blev aldrig läst. K.H har sedan huggit M.E minst 10 gånger med sitt samurajsvärd och orsakat henne livshotande skador.⁴⁰

HD kom först fram till att K.H var gärningsman då det fanns mycket stark bevisning som talade för det⁴¹. Den första uppsåtsfrågan som HD skulle bedöma var ifall K.H hade uppsåt att tillfoga M.E de aktuella skadorna? Det rättspsykiatriska utlåtandet konstaterade att K.H har drabbats av en icke ändamålsenlig stressreaktion efter ett alkoholutlöst impulsgenombrott med en kortvarig förvirring av psykosnära men inte psykotisk karaktär. Det ska dock inte ha handlat om någon APS. Vidare nämns det att K.H möjligtvis inte handlat uppsåtligt då delen av hjärnan som hanterar konsekvenstänkande kan ha varit nedsatt för tillfället. HD håller dock inte med i det hänseendet då de menar på att våldsutövandet hållit på under en inte obetydlig tid. K.H måste ha blivit medveten om att han attackerade en människa, i alla fall efter det inledande skedet, vilket därför innebär att hans agerande var uppsåtligt. K.H anses därför ansvarig för misshandelsgärning.⁴²

Nästa fråga för HD att bedöma var om K.H hade uppsåt att döda M.E. Det första domstolen konstaterar är att uppsåtsfrågan är svår att bedöma i fall där brott aldrig fullbordats, eftersom domstolen måste visa på att uppsåtet sträckt sig utöver det faktiska händelseförloppet. Det psykiatriska utlåtandet tillsammans med det faktum att K.H inte var ovän med M.E talar emot att det fanns uppsåt att döda. Vidare talar K.H:s agerande efter händelseförloppet samt hans relativt aggressiva och strategilösa anfall, emot att det skulle ha funnits uppsåt att döda. Därför är det inte ställt bortom rimligt tvivel att K.H hade uppsåt att beröva M.E livet (avsiktsuppsåt). Vidare är det inte ställt bortom rimligt

---

⁴⁰ Se NJA 2012 s. 45, punkt 2-5.

⁴¹ Se ibid, punkt 8.

⁴² Se ibid, punkt 25-28.

tvivel att K.H förstod eller var praktiskt taget säker på att M.E skulle dö (insiktsuppsåt). När det gäller likgiltighetsuppsåt kan HD konstatera att det kognitiva elementet är uppfyllt då K.H var medveten om att hans anfall kunde få dödlig utgång. Det voluntativa elementet handlar då om K.H var likgiltig inför en sådan följd. Med andra ord; hade K.H avstått från sitt anfall om han visste att följden kunde inträffa? HD resonerar kring K.H:s psykiska tillstånd och kommer fram till att det tillsammans med det faktum att huggen inte träffade några vitala organ, och att det inte är klarlagt hur det egentligen gått till, talar emot att det ens fanns likgiltighetsuppsåt. Det går inte att bedöma vad K.H föreställt sig om risken för dödlig utgång. K.H kan därför inte dömas för försök till mord eller dråp.⁴³

HD gjorde slutligen bedömningen att det handlade om synnerligen grov misshandel, och vid bedömandet av straffvärde togs hänsyn till K.H:s psykiska hälsa. K.H hade enligt HD, med stöd av det rättspsykiatriska utlåtandet, nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller anpassa sitt handlande efter sådan insikt. Trots att det hade utlösts av alkohol ansågs det inte självförvållat då det var en avvikande alkoholreaktion. K.H:s psykiska tillstånd beaktades därmed fullt ut vid bedömandet av straffvärdet. Domen blev fem års fängelse för synnerligen grov misshandel.⁴⁴

---

⁴³ Se ibid, punkt 29-37.

⁴⁴ Se ibid, punkt 45-52.

6 Analys

Tillämpas brottslagstiftningen, närmare bestämt uppsåtsrekvisitet, fängelsepresumtionen och bestämmelsen om rättspsykiatrisk vård, enhetligt när det gäller psykiskt störda lagöverträdare? Så lyder den första övergripande frågeställningen i den här uppsatsen. För att kunna besvara den måste en jämförelse göras mellan de fyra rättsfall som tagits upp i föregående avsnitt.

Det första som kan konstateras är att den tilltalades psykiska tillstånd aldrig togs upp vid domstolens bedömning av uppsåtsfrågan, både i NJA 1995 s. 48 och NJA 2001 s. 899. I NJA 1995 s. 48 ansåg de rättspsykiatriska utlåtandena att M.F hade befunnit sig i ett kortvarigt psykosartat tillstånd, något som domstolen inte alls diskuterade i uppsåtsfrågan. Istället låg fokus på den bevisning som fanns och det faktum att M.F erkänt sina gärningar. Uppsåtsbedömningen hölls istället kort och konstaterade i princip bara att M.F hade haft uppsåt till mordet och försöken till mord. I NJA 2001 s. 899 skedde något liknande. K.N ansågs otvetydigt vara gärningsman och uppsåtsbedömningen konstaterade endast att han hade haft uppsåt. K.N:s psykiska tillstånd användes inte alls vid uppsåtsbedömningen, trots att de rättspsykiatriska utlåtandena konstaterade att K.N befann sig i ett alkoholbetingat psykotiskt tillstånd med hallucinationer. Domstolens bristfälliga bedömningar är problematiska då uppsåt i sig är ett komplicerat begrepp. Som tidigare noterat kräver uppsåt en medveten kontrollerad handling/underlåtenhet. Det innebär att gärningsmannen styr sitt beteende under fullständig medvetenhet om vad som händer. Frågan är om de tilltalade i de två ovanstående fallen var tillräckligt medvetna för att uppfylla kraven för uppsåt. M.F ska ha befunnit sig i ett psykosartat tillstånd och K.N i ett psykotiskt tillstånd med hallucinationer. Att domstolen valt att inte titta närmare på hur deras psykiska tillstånd kan ha inverkat på deras medvetenhet, och således på huruvida det funnits uppsåt eller inte, visar på att domstolens bedömningar brast utifrån rättssäkerheten. Det är möjligtvis så att domstolen avsiktligt avstått från att ha en ingående uppsåtsbedömning eftersom det i så fall skulle lett till resultatet att den tilltalade inte anses ha uppsåt och således slipper fängelsestraff. Det här är dock inget som kan bevisas fullt ut, utan endast observeras i efterhand beroende på hur domstolen lagt upp sin bedömning. I det hela har bedömningarna gällande uppsåt varit bristfälliga.

Det här kan sättas i kontrast mot de senare rättsfallen; NJA 2004 s. 702 och NJA 2012 s. 45. I de här rättsfallen väljer domstolen istället att titta på den tilltalades psykiska tillstånd när de bedömer uppsåt. I NJA 2004 s. 702 konstaterar HD att M.M trots sin psykiska störning borde ha insett risken för att knivhuggen som han utdelade var dödliga. I NJA 2012 s. 45 kommer HD fram till att K.H:s psykiska tillstånd tillsammans med annan bevisning talar emot det faktum att uppsåt att döda funnits. Det här visar på att domstolen blivit mycket tydligare i sina bedömningar och helt enkelt lägger större fokus på psykiska störningar och hur de kan ha inverkat på uppsåtet. De två första rättsfallen visade att domstolen tidigare i princip bortsåg från den sortens grundliga bedömning och bara enkelt konstaterade att uppsåt ska ha funnits. HD uttryckte själv i NJA 2004 s. 702 att uppsåtsfrågan är svårare att bedöma i fall av psykisk störning, särskilt i fall av en allvarlig sådan. Uppsåtet påverkas av en individs medvetenhet och är den medvetenheten på något sätt påverkad av någon form av psykisk störning, borde bedömningarna vara noggrannare och faktiskt ta hänsyn till sådant. Den här sortens utveckling är oerhört positiv och talar för att framtidens rättsfall med tilltalade, som har någon form av psykisk störning, kommer bli mer utförligt bedömda.

Ett sätt för domstolen att förenkla sina bedömningar hade varit att införa tillräknelighetsrekvisitet igen. Eftersom uppsåtsbedömningen är komplicerad i fall av APS, skulle införandet av ett tillräknelighetsrekvisit eliminera den problematik som uppstår angående medvetenhet och hur den psykiska störningen inverkat på det. Skulle en tilltalad först bedömas som otillräknelig, slipper domstolen pröva uppsåtet då den tilltalade redan frias från straffansvar och således från en sådan prövning. Istället kan då de som anses otillräkneliga direkt hänvisas till rättspsykiatrisk vård och på så sätt ser både den verkställande och dömande makten till att ingen går fri från straff. Tillräknelighetsrekvisitet togs bort främst för att det ansågs moraliskt fel att låta någon gå fri från straffansvar endast för att den är otillräknelig. Det här problemet skulle inte kvarstå om domstolen såg till att den tilltalade i så fall direkt hänvisas till den vård som anses behövlig. En reform där tillräknelighetsrekvisitet återinförs hade lett till en mer enhetlig och noggrannare utförd bedömning, vilket hade ökat förutsebarheten ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

När det gäller påföljdsbedömningen finns det även där en del att anmärka på. Tittar man på det äldsta rättsfallet, närmare bestämt NJA 1995 s. 48, visas det att domstolen går ifrån

rättsutlåtandena och bedömer att den tilltalade inte led av en APS när brottet begicks. Trots att majoriteten av rättsutlåtandena pekade på att M.F hade en narcissistisk personlighetsstörning med paranoida och depressiva tankar, bedömde HD att det inte var tillräckligt styrkt att M.F ska ha lidit av en APS när gärningen begåtts. HD ansåg istället att M.F hade hamnat i ett kortvarigt psykosartat tillstånd som var utlöst av alkohol, något som HD ansåg var självförvållat. I NJA 2001 s. 899 ansåg HD istället att ett alkoholutlöst psykotiskt tillstånd inte var självförvållat eftersom alkoholreaktionen var avvikande, och således inte var förutsägbart för den tilltalade K.N. Till skillnad från den tidigare domen valde HD därför att bedöma K.N som allvarligt psykiskt störd vid brottstillfället, och kunde därför inte utdöma fängelse.

Det är underligt att HD valde att gå emot rättsutlåtande i NJA 1995 s. 48, när HD själv annars satt stor vikt vid utlåtandena över rättspsykiatrisk undersökning. Det är klart att HD är den instans som har sista ord och således själv bestämmer om en tilltalad ska anses ha lidit av en APS, men i det här fallet gick HD helt emot de psykiatriska utlåtandena. En förklaring till det kan vara det faktum att fängelseförbudet var aktivt då. Som tidigare konstaterat togs fängelseförbudet inte bort förrän 2008, vilket innebar att domstolarna möjligtvis var mer försiktiga med att bedöma att en tilltalad ska ha varit allvarligt psykiskt störd när ett brott begicks. Skulle de gjort det så hade många tilltalade sluppit fängelse, något som domstolarna antagligen försökte förhindra, särskilt i fall som NJA 1995 s. 48 där sju personer mördats och två skadats. Brottens grad och allvarlighet var säkert något som domstolarna hade i åtanke när de skulle bedöma den tilltalades psykiska tillstånd. NJA 2004 s. 702 är ett annat tydligt exempel där fängelseförbudet kan ha spelat roll. HD hade här fått kluvna svar från de rättspsykiatriska undersökningarna. Istället för att bedöma M.M som allvarligt psykiskt störd valde HD att gå den andra vägen och dömde M.M till livstids fängelse. Även här var det ett allvarligt brott, nämligen det politiska mordet på Sveriges dåvarande utrikesminister Anna Lindh. För HD:s del var möjligtvis livstid i fängelse ett symboliskt straff för att upprätta kontroll och konstatera att Sverige straffar de som skadar landet med hårda medel. Det här är något som inte hade kunnat ske om M.M ansågs lida av en APS och slapp fängelse.

Historiskt kan det därför konstateras att det funnits brister gällande enhetlig rättstillämpning, där domstolarna verkar justera sina bedömningar utifrån de problem som uppstod på grund av fängelseförbudet. Det här blir därför problematiskt från ett

rättssäkerhetsperspektiv då förutsebarheten brister och det inte alls blir tydligt när en person ska anses ha varit allvarligt psykiskt störd, trots expertutlåtanden som pekar åt ett visst håll.

Det här är dock något som blivit bättre med tiden främst på grund av att fängelseförbudet slopades 2008. NJA 2012 s. 45 hade förutom en genomgående och tydlig uppsåtsprövning även en konsekvent bedömning av den tilltalades psykiska tillstånd. Det rättspsykiatriska utlåtandet menade på att en allvarligt psykisk störning inte förelåg, vilket HD följde. Trots att den tilltalade varit alkoholberusad, ansågs det inte självförvållat då det var en avvikande reaktion likt den i NJA 2001 s. 899. K.H:s psykiska tillstånd beaktades därför fullt ut vid straffvärdet eftersom han hade en nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Då K.H inte ansågs lida av en APS när brottet begicks eller när domen utdömdes, tillämpades varken fängelsepresumtionen eller bestämmelsen om rättspsykiatrisk vård. Förutsebarheten i det här fallet såg en förbättring från tidigare fall då HD följde både sin gamla praxis och även den rättspsykiatriska undersökningen till större del.

Den andra frågeställningen i den här uppsatsen lyder: *Är rättstillämpningen vid allvarlig psykisk störning förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv?* Den här frågeställningen kan nu besvaras med hjälp av den första frågeställningens utgång och diskussion. Sett till uppsåtsbedömningen kan det konstateras att rättstillämpningen varit inkonsekvent och ofullständig. Uppsåtsbedömning tog inte det psykiska tillståndet i beaktande på ett närmare plan vilket ledde till att bedömningarna brast ur ett rättssäkert perspektiv. Det här har blivit bättre med tiden då domstolarna börjat göra mer genomgående och fullständiga bedömningar. Ett problem kvarstår fortfarande och det är problemet som uppstår i frånvaron av ett tillräknelighetsrekvisit. Med ett tillräknelighetsrekvisit hade domstolarna kunnat bedöma en tilltalad som otillräknelig och således slippa gå in på komplicerade bedömningar om medvetenhet och hur det psykiska tillståndet inverkat på den medvetenheten. I brist på ett sådant rekvisit, samt det faktum att domstolarna tidigare varit bristfälliga i sina uppsåtsbedömningar, kan det därför inte sägas att rättstillämpningen sett till uppsåtsbedömningen är förutsebar ur ett rättssäkerhetsperspektiv när det gäller allvarlig psykisk störning.

Sett till påföljdsbedömningen har bristerna främst berört det faktum att domstolarna inte följt de rättspsykiatriska utlåtandena och således gått emot deras bedömningar. Det här beror främst på att fängelseförbudet gjorde domstolarna mer benägna att bedöma någon som icke-allvarligt psykiskt störd, för att på sätt slingra sig förbi fängelseförbudet. Det här har blivit bättre ända sedan fängelseförbudet ändrades till en fängelsepresumtion 2008. Det är dock fortfarande svårt att konstatera vad den här ändringen kommer få för resultat gällande förutsebarhet. Slopandet av fängelseförbudet är fortfarande rätt nytt och det finns därför inte många nya rättsfall som tagits upp till HD för att pröva gällande fråga. Det är dock en ändring som är på rätt spår och skapar bättre incitament för domstolarna att följa de rättspsykiatriska utlåtandena, utan att riskera att den tilltalade skulle gå fri på grund av det psykiska tillståndet. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är förutsebarheten därför på väg i rätt riktning från en annars problemkantad och bristfällig rättstillämpning.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det finns brister som härrör från det faktum att lagstiftningen ser och sett ut som den gör. Den jämförande analysen av rättsfallen visar hur domstolarnas bedömning historiskt sett varit annorlunda. Ett tydligt exempel på det är fängelseförbudet och dess effekt på rättstillämpning. Vidare har frånvaron av ett tillräknelighetskrav visat sig problematiskt gällande uppsåtsbedömningen, som är förenat med en rätt hög komplexitet. Sammantaget verkar lagstiftningen och rättstillämpning utvecklas positivt, med hopp om att det i framtiden kommer lösa den oförutsebarhet som idag trots allt präglar rättstillämpningen vid allvarlig psykisk störning.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Lagtext

Brottsbalken (1962:700)

Lag (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning.

Utredningsbetänkanden

SOU 2002:3

SOU 2012:17

Propositioner

Prop. 1990/91:58

Prop. 2007/08:97

Elektroniska källor

Lagkommentarer

Sandahl och Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 30 kap. 6 §, Lexino 2017-08-30.

Sandahl och Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino 2017-09-09.

Ulväng, Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2017-08-17.

Litteratur

Asp, Petter., Ulväng, Magnus., & Jareborg, Nils, (2013), *Kriminalrättens grunder*, Andra upplagan, Uppsala : Iustus.

Dahlin, Kindström, Moa, (2014), *Psykiatrirätt Intressen, rättigheter & principer*, Första upplagan, Stockholm : Jure Förlag.

Lidberg, Lars & Wiklund, Nils (2004), *Svensk rättspsykiatri - Psykisk störning, brott och påföljd*, Andra upplagan, Lund : Studentlitteratur .

Lidberg, Lars & Wiklund, Nils (1988), 'Frikänd efter rättspsykiatrisk undersökning', SvJT, s. 543-552

Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt? : om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Första upplagan , Stockholm : Fritze.

Radovic, Susanna & Anckarsäter, Henrik, (2009) *Tillräknelighet*, Första upplagan, Lund : Studentlitteratur.

Rättsfallsförteckning

NJA 1995 s. 48

NJA 1998 s. 162

NJA 2001 s. 899

NJA 2004 s. 702

NJA 2007 s. 180

NJA 2012 s. 45